

DANIEL MARGUERAT

V iskanju zgodovinskega Jezusa med zgodovino in teologijo: povezave in napetosti

Zgodovina in teologija¹. Kaj ju povezuje? Kakšne napetosti vladajo med njima? Kako naj ju razčlenimo? Kako ena ogroža drugo? Namesto, da bi se teh vprašanj lotil na ravni načel, torej spekulativno, jih bom obravnaval na posebnem področju: na področju iskanja zgodovinskega Jezusa. Dogaja se namreč, da se te stare raziskave danes predstavljajo na sodoben način ter tako razpihujejo napetost med zgodovino in teologijo. Se mar ne očita zgodovinskemu raziskovanju o Jezusu, da je uničilo teološko branje evangelijev? Se ne očita zgodovinarjem, da so kot fikcijo zavrgli teološko podobo Gospoda, ki nam jo prinašajo evangeliji?

Čudno: ravno v zadnjem desetletju, ko se toliko govori o krščanstvu v zadnjih vzdihljajih, je Jezusov lik zavzel večjo kulturno aktualnost kot kdajkoli prej. Čemu to tako živo, nenasitno zanimanje za lik Jezusa iz Nazareta? Ni bilo o njem že vse povedano, ponovljeno in do obisti razloženo? Kljub temu pa zgodovinarji ne nehajo usmerjati svojih inštrumentov na literarne in arheološke sledi njegove zgodovine ter lansirati vedno novih domnev, ki močno odmevajo v medijih. Enigma o Jezusu še vedno privlači, in to po dva tisoč letih.

Brownova *Da Vincijeva šifra* je milijonom bralcev dala nov pogled na vprašanje teološke dediščine človeka Jezusa. Senzacionalno odkritje doslej nepoznanega besedila Judovega evangelija (apokrif iz 2. stoletja) so uporabili kot podlago za nove razprave o podobi

človeka, ki je "izročil" Jezusa, kakor to prinašajo kanonični evangeliji. Film Jamesa Camerona o Jezusovem grobu želi rekonstruirati povezave med Jezusom, njegovo ženo Marijo Magdaleno ter njunim sinom z imenom Juda. Nazadnje pa se je pojavila še knjiga papeža Benedikta XVI. *Jezus iz Nazareta*,² ki je postala pravi *best-seller* v knjigarnah.

Ker pri teh delih ne gre za isto raven resnosti, si mora publika naložiti nalogo, da ovrednoti razliko med arheološkimi domislicami (kot v primeru Cameronovega filma) ter zanesljivimi dokumentarnimi deli. Razen papeževega dela vse navedene raziskave ponavljajo isti scenarij. Izhajajo iz nekega dokumentarnega vira ali arheološkega ostanka, ki ga sprejmejo kot ključ za razumevanje Jezusove identitete. Včasih naredijo razpravo bolj vznemirljivo s pomočjo teorije

institucionalne zarote, po kateri naj bi Cerkev že zelo zgodaj skrila pravo Jezusovo identiteto, ki naj bi jo danes končno spet razodeli v pravi luči. Namen je, da bi podrli podobo o Jezusu, kakršno nam prinašajo evangeliji, oziroma podobo, ki je vezana na ljudsko pobožnost, saj nam štirje evangeliji v svoji raznolikosti nikakor ne prikažejo enolične in enoznačne podobe, kot mu jo pripisujejo. Zgodovina skuša tukaj uničiti teološko branje.

Cerkev se je na tovrstna izvajanja odzvala z neprijetnim občutkom, če že ne z odkritim nasprotovanjem in obsodbami, kot bi te raziskave predstavljale bogokletni atentat na njenega ljubljenega Gospoda. Pred kratkim izdana knjiga Benedikta XVI. zaseda v tem oziru posebno mesto, saj se po eni strani odzove na pretiravanja pri zgodovinski in duhovni kritiki ter ju nadomešča s t.i. kanoničnim branjem, ki se v resnici močno navdihuje pri Janezovem evangeliju. Gre za teološko in duhovno branje, ki je lepo in pomembno (npr. njegova analiza govora na gori ter dialog z rabinom Jacobom Neusnerjem). Toda ta študija ne spada na nivo raziskav o zgodovinskem Jezusu, kakor jih bom skušal opredeliti tukaj.

Vse vrenje okrog Galilejčevega lika v zadnjih desetih letih je razširitev dosti starejših razprav. Novost pa je v tem, da danes razprave med zgodovino in teologijo – in v še bolj ostri obliki – med vero in nevero – ne zadevajo toliko cerkvenih struktur in dogem, temveč se vrtijo okrog Jezusa kot zgodovinske osebnosti in osrednjega lika krščanstva. Priznati moramo, da krščanstvo živi od neke posebnosti v svetu religij: Gospod, v katerega kristjan veruje, je pripadal drugi religiji – judovstvu – ki je nikdar ni nameraval zapustiti. Jezusovo delovanje je bilo usmerjeno na prenovo Izraelove vere, pri tem pa je naletel na nasprotovanje verskih voditeljev tistega časa. Krščanstvo se ima za svoje rojstvo zahvaliti neuspehu te reforme. Gibanje Jezusovih učencev, ki je bilo sprva le ena izmed mesijanskih judovskih ločin, je bilo postopno zaradi uspeha med pogani ter sovraštva s strani Sinagoge prisiljeno, da se preobrazi v samostojno versko skupnost. Zgodovina nam

pravi, da je bil ta proces osamosvajanja dolg, boleč in raznolik glede na pokrajine rimskega cesarstva; da iniciativa ni prišla s strani prvih kristjanov; da je postopek ločitve trajal vsaj štiri stoletja; in da vez z izvorom in judovsko kulturo ni bila pretrgana naenkrat.

Krščanstvo se torej rojeva iz zavračanja reforme in mu njegov ustanovitelj takorekoč ne pripada. Še več: glede na to, da Galilejec ni zapustil nobenega avtografa, izhajajo vsa pričevanja o njegovem življenju, besedah in dejanjih iz skupnosti, ki so prenašale in razlagale izročilo, ki so ga sprva širili njegovi učenci. Rekonstruirati Galilejčevo življenje od nas zahteva, da se povzpnejo onkraj teh pričevanj. Tu je torej razlog za tako globino "enigme o Jezusu": v ozadju samega evangeljskega besedila raziskovalci preiskujejo temine, da bi ugotovili, kdo je bil Jezus in kako so nanj gledali njegovi sodobniki.

Od svojih začetkov konec 18. stoletja znanstveno raziskovanje o Jezusu ne miruje. Ne postavljamo si več vprašanja, ali je Jezus zares obstajal ali ne. Množica dokumentarnih virov o njem ter zgodnost njihovega nastanka kažejo, da je Jezus najboljše izpričana zgodovinska osebnost antike. Prve literarne sledi najdemo v korespondenci apostola Pavla, ki je nastala med leti 50 in 58 po Kristusu, torej le dve desetletji po Jezusovi smrti, kar je za mere antičnega zgodovinopisja izjemno kratko obdobje. Poleg tega se najnovejše raziskave trudijo rekonstruirati besedilo prastarega vira Jezusovih besed (sloviti "vir Q"), h kateremu sta se lahko zatekala Matej in Luka; dokončno literarno oblikovanje tega vira naj bi segalo v petdeseta leta, na konec obdobja ustnega prenašanja. Na kratko lahko rečemo, da dvom o obstoju Ješue, nazareškega rabina, nasprotuje dejstvu. Pa je bil on res prav tak, kot ga opisujejo evangeliji? Tu je problem.

1. TRI VRSTE RAZISKAV O ZGODOVINSKEM JEZUSU

Kaj je cilj iskanja zgodovinskega Jezusa? Namen je rekonstruirati življenje Jezusa

iz Nazareta s pomočjo "nevtralnih" zgodovinskih podatkov, torej podatkov, ki jih ni pokvarila (pozitivna ali negativna) subjektivnost prič. Raziskovalci torej napredujejo v kritiki razpoložljivih zgodovinskih dokumentov, da bi iz njih izluščili tiste elemente, katerih avtentičnost je moč potrditi.

Naj spregovorim nekaj besed o dokumentarnih virih, ki so nam na voljo. Ker Jezus ni ničesar ne zapisal ne narekoval, so vsi razpoložljivi viri indirektni. Vsekakor pa so raznovrstni. Najstarejši vir je, kot smo že rekli, korespondenca apostola Pavla, ki obravnava Jezusovo smrt na križu ter vero v njegovo vstajenje. Poleg tega apostol pozna zbirko "Gospodovih besed", ki jih uporablja pri svoji argumentaciji (včasih jih ne citira dobesedno). Sledijo evangeliji, ki si glede na starost sledijo takole: Marko, ki je bil po mojem mnenju bil sestavljen okrog leta 65, Matej in Luka, ki razširita Marka, sta bila sestavljena med leti 70 in 80, ter Janez, ki ga umeščamo med leti 90 in 95. Ti spisi ne spadajo v kroniško zgodovino: seveda se spominjajo Jezusovega življenja, vendar gledajo nanj z očmi vere, ki izbira dejstva v službi njihovega teološkega pomena. Nekateri apokrifni evangeliji so v določenih primerih podedovali izročila, ki se niso ohranila v štirih predhodnih. To so Petrov evangelij (120-150), Tomažev evangelij (koptski, okrog leta 150) ter Jakobov protoevangelij (150-170). Redki pa so nekrščanski viri, saj za rimske zgodovince to ni bil omembe vreden dogodek. Judovski zgodovinar Jožef Flavij v svojih Judovskih starožitnostih (med leti 93-94) predstavi tole zanimivo novico: "V tem času je živel moder mož, ki so ga imenovali Jezus. Njegovo vedenje je bilo neoporečno in znano je bilo, da je kreposten. Mnogi izmed Judov in drugih narodov so postali njegovi učenci. In Pilat ga je obsodil na križanje in smrt." (18,3,3.) Čeprav je pristnost tega *Testimonium Flavianum* predmet razprav, sem mnenja, da njegovo jedro sega vse do tega judovskega zgodovinskega pisca. Kasneje tudi Talmud predstavi kakšnih petnajst namigov na "Yeshu", ki

govorijo o njegovem zdraviljskem delovanju ter njegovi smrtni obsodbi, ker je – tako pravi Talmud – zavajal ljudstvo.

Razvoj teh raziskav lahko razdelimo na tri zaporedne valove, ki jih poimenujemo "Quest". Prvi val zajema 19. stoletje, drugi leta med 1950 in 1980, tretji pa se začne v osemdesetih letih 20. stoletja. Toda prehod iz enega v drugi val prejšnjih ne izčrpa popolnoma, tako da smo še danes priče izidom del, ki se navdihujejo pri prvem ali drugem valu.³

1.1 PRVI VAL RAZISKAV - LIBERALNE RAZISKAVE (1778-1906): JEZUS KOT VELIKA DUHOVNA OSEBNOST

Pionir raziskav o zgodovinskem Jezusu je Nemec Hermann Samuel Reimarus. Njegovo posthumno izdano delo je sprožilo val ogorčenja: avtor je trdil, da so Jezusov nauk sprevergli njegovi učenci, razočarani zaradi smrti Učitelja, saj so ga imeli za političnega mesija. Tako je bil prvič izdan "Jezusov življenjepis", ki je bil zgrajen onkraj evangeljskih podatkov in pogosto celo evangelijem nasproten. Raziskave, ki so se navdihovale pri tem pionirju, so bile sprva zelo racionalistično obarvane: v evangelijih so brali simbolično konkretnost duhovnih resnic, čudeže in vstajenje pa so razlagali na racionalen način, če jih že niso zavračali (Heinrich Paulus, 1828; Friedrich Schleiermacher, 1832). V nadaljevanju smo priča novemu poudarjanju Jezusove človeškosti: evangeliji so bili tako biografski dokumenti, ki jih je zaznamovala Jezusova oseba, ki so jo videli kot fascinantno religiozno osebnost, katere psihološki razvoj bi radi rekonstruirali (Ernest Renan, 1863; Auguste Sabatier, 1880; Bernhard Weiss, 1882). V tistem obdobju je Renanovo delo doživelo senzacionalen uspeh, ki mu ni botrovala le literarna kakovost. Avtor je namreč napravil drzno sintezo, ko je povezal pozitivistično dediščino ("v zgodovini ima vse svojo razumno razlago") z imaginacijo in čustvenostjo romantične tradicije. Njegov portret Jezusa nam predstavlja njegova duševna stanja, pri

tem pa jih vključuje v idilično podobo antične Palestine.

Z metodološke perspektive je zasluga predstavnikov liberalnih raziskav v tem, da naredijo korak naprej v smeri kritičnega študija dokumentarnih virov. Ko primerjajo med sabo štiri kanonične evangelije, iz njih izluščijo razlike ter se odločijo v prid tej ali oni različici. Poglejmo primer: je Nazarečan branil avtoriteto Tore vse do najmanjših podrobnosti, kakor nam kaže Mt 5,17-20, ali pa je zavzel kritično držo glede postave, kakor vidimo v Mr 7,1-23? Še drug primer: so bile zadnje Jezusove besede na križu obupan krik (Mr 15,34), besede zaupanja (Lk 23,46) ali teološka trditev (Jn 19,30)? Teh problemov ne sprožajo zlonamerni duhovi, ampak izhajajo iz pozornega branja samih besedil ter primerjave med njimi. Teološka zgradba, ki so jo izbrali evangelisti, daje njihovim delom usmeritev, ki je skladna s tem, kako so v njihovem okolju sprejeli izročilo o Jezusu. Ni dovolj, da le zberemo ali primerjamo podatke iz štirih evangelijev, da bi dobili sintetično podobo Galilejca: ker se ti podatki pogosto razlikujejo med seboj, je treba izbirati z ozirom na najvišjo možno zgodovinsko verjetnost.

A kako lahko presojamo glede zgodovinske verjetnosti? Leta 1906 je Albert Schweitzer podal uničujočo trditev: rekonstrukcija zgodovinskega Jezusa je prepuščena na milost in nemilost spekulacijam in preferencam posameznih raziskovalcev, ki se odločajo za "Jezusa", ki jim pride najbolj prav: romantični poet, prerok, ki kliče k spreobrnjenju, ali pa pevec o ljubezni. Schweitzer je trdil, da ni objektivnih kriterijev, s katerimi bi lahko iz evangelijev izluščili to, kar je v njih najbolj pristnega. Poleg tega se je trudil pokazati, kako pomemben je koncept Božjega kraljestva za razumevanje, kdo je Jezus: zanj je bil Galilejec prerok, ki je dojel iminentnost prihoda Kraljestva in bil prepričan, da je zgodovina že skoraj na točki, ko se bo pogreznila v brezno apokaliptičnih katastrof, ki bodo predstavljale vzpostavitev novega sveta, ki ga je Bog obljubil (Mr 13).

Tako zastrašujoče trditve so za štirideset let ohromile raziskave, ki so se nadaljevale šele na temelju pojasnil glede kriterijev avtentičnosti ter z dolžnim upoštevanjem pomembnosti koncepta Božjega kraljestva, ki ga je predlagal Schweitzer.

1.2 DRUGI VAL RAZISKAV, TI. NEW QUEST (1950-1980): JEZUS NA OBZORJU KRALJESTVA

Članek nemškega teologa Ernsta Käsemanna je znova pognal v tek iskanje zgodovinskega Jezusa, vendar na novih temeljih.⁴ Na metodološkem nivoju sta bila postavljena dva postulata, ki zadevata statut evangelijskega besedila ter sprejemanje kriterijev avtentičnosti. Najprej je bil pojasnjen statut evangelijskega besedila. Priznalo se je, da nam evangeliji ne prinašajo direktnega vpogleda v pričevanje Jezusovih sodobnikov, marveč so sad ponovnega (teološkega in literarnega) urejanja s strani prvih kristjanov. Kritika literarnih zvrsti (*Formgeschichte*) je pokazala, da izročil o Jezusu ni gnala skrb za arhivsko urejanje gradiva, marveč so izhajala iz želje, da bi ohranili spomin na Jezusa, ki bi koristil življenju vernih. Evangeliji nam tako prinašajo spomine, ki so jih krščanske skupnosti po veliki noči ohranjale na dela in besede svojega Gospoda. Dejansko so usodo Galilejca prvi kristjani razumeli v luči vstajenja. Posledično postane malo verjetno, da bi bilo možno sestaviti Jezusov življenjepis, saj so evangelisti pripovedni okvir evangelijev postavili z namenom, da bi združili množico pripovednih drobcev, ki so jih sprejeli.

Drugič, raziskovalci pri poskusih, da bi se dokopali do najstarejših plasti izročila o Jezusu, uporabljajo kriterije avtentičnosti. Z iskanjem avtentičnosti ne mislimo več na običajno rekonstrukcijo (*restitution du libellé*) Jezusovih besed (tako ali tako je Jezus govoril aramejsko, medtem ko so bili evangeliji zapisani v grščini), ampak iskanje čim tesnejših vezi med vsebino in intencionalnostjo Galilejčevih besed in dejanj.⁵

Teh kriterijev je pet.

Kriterij večkratne potrditve. Za avtentične štejemo tista Jezusova dejanja in besede, o katerih pričata vsaj dva med seboj neodvisna literarna vira. Zato lahko odslej kot resničen označimo motiv, o katerem istočasno pričata Pavel in Marko ali Matej in Janez ali pa Luka in Tomažev evangelij.

Kriterij cerkvene zadrege. Glede na ta kriterij se ohranijo tiste Jezusove besede in dejanja, ki so povzročile težave pri njihovi aplikaciji v prvih krščanskih skupnosti. Poglejmo primer take zadrege: Jezusov krst, ki ga izvrši Janez (Mt 3,13-17), postavi Jezusa v podrejen položaj glede na Krstnika, s tem pa postavi tudi Cerkev v težave v njenih sporih s krogi krščevalcev. Ali pa oznanilo skorajšnjega prihoda Božjega kraljestva, ko se to ni zgodilo za časa življenja

učencev: "Resnično povem vam, nekateri izmed tukaj navzočih ne bodo umrli, ne da bi prej videli Božje kraljestvo priti z močjo" (Mr 9,1).

Kriterij originalnosti (ali kriterij razlike). Kot avtentično lahko štejemo neko tradicijo pod pogojem, da ne gre le za čisto posnemanje nekega motiva iz judovstvu tistega časa ali pa samo za ponovno krščansko branje v luči velike noči. Tako odpadejo vztrajanje na Tori kot taki (ker gre za farizejsko dogmo) ali pa razmišljanje o organizaciji Cerkve (to odseva zanimanja prvih kristjanov). Nasprotno pa neusmiljene besede "pusti, da mrtvi pokopljejo svoje mrtve" (Lk 9,60) nimajo vzporednic v antiki, razen pri kakšnem ciniku.

Kriterij koherentnosti predpostavlja, da Jezus ni bil absurda ali kontradiktorna

"Jezus je prišel, da bi prinesel mir Božjih sinov (Mt 5,9). Toda to ni spokojen mir. Izziva zlo in gre skozi hude boje, ko sproža bridka nasprotovanja. To je mir Jagnjeta, nad katerim se znese nasilje volkov, tako drugačen od 'pogubnega miru' tistega, ki se prilagodi hudemu." (Fausti 2008, 208).

Jeruzalemske ulice. Foto: Samo Skralovnik

osebnost. Neka logika vendarle povezuje njegove besede in dejanja, kakor tudi njegovo sporočilo kot tako.

Logika krize pa predpostavlja, da mora vsaka rekonstrukcija Galilejčevega življenja pokazati, zakaj in na katerih točkah se je lahko razvnel smrtni konflikt, ki je zoperstavil Jezusa Izraelskim verskim voditeljem.

Zagon tega drugega vala raziskav je omogočil nastanek mnogih dobro znanih del: o Jezusu so pisali Bultmann, Maurice Goguel, Charles H. Dodd, Joachim Jeremias, Günther Bornkamm, Charles Perrot, Etienne Trockmé, Jacques Schlosser. Vse te rekonstrukcije zgodovinskega Jezusa imajo skupne tri elemente. Prvič, upoštevajoč statut besedila ne skušajo pisati biografije in rekonstruirati Galilejčeve psihologije, temveč se osredotočajo na njegovo delovanje in sporočilo v okviru od njegovega krsta, ki ga je prejel od Janeza Krstnika, do njegove smrti v Jeruzalemu. Drugič, ideja Božjega kraljestva je prepoznana kot srce Jezusovega sporočila in njegovega samorazumevanja. Za razliko od Alberta Schweitzerja, po katerem naj bi Jezus pričakoval skorajšnjo apokaliptično katastrofo, pa učenjaki tega drugega vala raziskav Jezusa predstavljajo kot glasnika bližnjega, a še vedno prihodnjega prihoda kraljestva. Jezus je zaznal zarjo Kraljestva in uvedel v te poslednje čase. S svojimi prilikami nam daje to razumeti, s svojimi ozdravljenji pa to stvarnost uresničuje. Tretjič, kristološki nazivi, ki jih evangelisti pripisujejo Galilejcu, so večinoma označeni kot produkt povelikonočne vere. Jezus se ni označil ne kot Božji sin, ne kot Mesija. Tudi sinoptični evangeliji teh izrazov nikoli ne polagajo v Jezusova usta. Jezusove izjave "Jaz sem" v Janezovem evangeliju se predstavljajo kot rezultat kristološke meditacije janezovske smeri. Nasprotno pa velja za resnično, da se je Jezus imenoval "sin človekov" in si je pripisal naziv "sin". Vsekakor pa je gotovo, da se je Jezus zavedal svoje eshatološke avtoritete, kar lahko izluščimo iz treh namigov: predvsem iz njegove zavesti o zgodovini, saj

ve, da je večji od vseh prerokov, vključno s Krstnikom (Lk 7,18-22); ne želi biti le zadnji izmed judovskih prerokov, ampak je več kot vsi preroki. Drugič, njegovo doživetje Tore, zaradi česar se v avtentičnih antitezah Jezus postavi nasproti Mojzesu kot pooblaščen razlagalec postave. Zavest njegove avtoritete se končno prevede v njegovo razumevanje Boga: izraz "amen", ki je značilen za njegovo besedišče, ima nalogo odgovora: Jezus s svojim "amen" odgovarja na Božji glas, ki ga sliši. Ti odlomki sestavljajo kristologijo, ki ni eksplisitna (tj. izražena z nazivi), marveč implicitna.

1.3 TRETJI VAL RAZISKAV (OD LETA 1980): JEZUS KOT JUD

Še tretjo raziskovalno težnjo lahko zaznamo. Njene prve publikacije so prišle na dan okrog leta 1980. Prezgodaj je še, da bi preverjali koherentnost te smeri, ki vsebuje zelo veliko število raziskovalcev. Z izjemo Nemca Gerda Theisena so vsi anglosaksonskega porekla: P. Sanders, John Dominic Crossan, Marcus Borg, Richard Horsley ter *Jesus Seminar* pod vodstvom Roberta Funka. V okviru te smeri se pojavijo trije novi elementi: Jezusovo judovstvo, uporaba izvenkanoničnih virov ter zatekanje k sociologiji. Najznačilnejši element je ovrednotenje Jezusovega judovstva. Biblicisti so morali na novo razmisliti o podobi antičnega judovstva. Do tedaj je, če na kratko povzamemo, nasproti izpraznjenemu, strogemu in legalističnemu judovstvu vodilna paradigma zoperstavljala lik Jezusa kot svobodnega junaka religije srca. Pozornejši študij judovskih spisov prvega stoletja – vključno s kumranskimi rokopisi – je prinesel na dan natančnejšo podobo judovstva, ki je bilo raznoliko in pluralno. Vsaka smer se je proti drugim borila (tudi s silo) za priznanje resničnosti svojega nauka. Sredi tega vrenja raznih tendenc (saduceji, farizeji, zeloti, eseni in drugi) se Jezusovih konfliktov s sodobniki ne da razlagati kot spore z judovstvom, temveč kot spore znotraj judovstva (primer:

v tistem času je bilo vprašanje kršenja sobotnega počitka, da bi koga rešili, predmet številnih razprav. Farizeji so bili glede tega bolj tolerantni kot eseni.). Vidimo lahko, da je bil Jezus v polnosti jud, brez dvoma sicer jud na robu in velik provokator, vendar njegovo sporočilo in dejanja ne gledajo iz okvirov judovstva tistega časa. Sedaj vidimo, zakaj tretji val raziskav brzda pomen kriterija izvirnosti (ali razlike), ki si ga je privzel drugi val, ter ga podpira s kriterijem zgodovinske verjetnosti. Kot avtentično se torej sprejme to, kar se kaže kot verjetno v okvirih palestinskega judovstva v Jezusovem času (verjetnost na začetku), pa tudi to, kar razloži povelikonočni razvoj izročila o Jezusu (verjetnost na koncu). Poglejmo si primer: iz dejstva, da sta dva stara tokova krščanstva lahko zagovarjala eden navezanost na Toro (Matej) in drugi ločitev od nje (Pavel in Marko), lahko Nazarečanu pripišemo pozicijo, ki ustvarja takšen dvojni razvoj. Po potrebi se mu bo priznalo željo, da prenovi Toro kot zapovedi okrog imperativa ljubezni do bližnjega, ne da bi jo odpravil. Kršenje sobote lahko torej razumemo tako kot kritiko Postave (Mr 2,28), pa tudi kot znamenje preoblikovanja Postave okrog večjih zapovedi (Mt 12,7-8).

Drugi nov element je uporaba izvenkanoničnih virov. Po mnenju raziskovalcev ima sklicevanje na apokrifne tradicije večjo ali manjšo težo. Temeljna predpostavka je, da je del spominov na Jezusove besede in dejanja ušel štirim kanoničnim evangelijem in bil nato zbran v Petrovem ali Tomaževem evangeliju, ali pa v evangeliju Hebrejcev ali Nazarejcev. Čeprav nosi veliko število Jezusu pripisanih besed sledi kasnejšega poduhovljenega preoblikovanja (pogosto gnostičnega), pa imajo druge poteze, ki so podobne besedam sinoptičnih evangelijev. Primer: "Kdor je blizu meni, je blizu ognju, in kdor je daleč od mene, je daleč od Kraljestva" (Tomažev evangelij, 82; prim. Lk 12,49), ali pa: "Jezus je dejal: 'Preroka ne sprejmejo v domači vasi. Zdravnik ne zdravi svojih znancev'" (Tomažev evangelij, 31; prim Lk 4,24). Bistvo vprašanja je, ali

te besede ohranjajo "originalno" različico Jezusovega sporočila, ali pa so – kakor menim sam – le reinterpretacija izročila, na katerega se naslanjajo sinoptiki, v drugem stoletju.

Tretji nov element teh raziskav je uporaba sociologije. Dejansko je družbena zgodovina Palestine Jezusovega časa precej poučna. Če je rimsko cesarstvo za časa Tiberija živelo politično mirno obdobje, pa je bilo moč v Judeji in Galileji zaznati tako družbene kot religiozne napetosti. Večini judov je navzočnost rimskih okupatorjev na vsakem koraku predstavljala trajno omadeževanost Svete dežele. Ekonomske razmere malih kmetov so trde, njihova usoda je krhka: dovolj je že, da se enkrat uniči pridelek, pa jim je odvzeta vsa lastnina, sami pa so prodani v sužnost. V ozadju prilik vidimo prav ta svet kmetov, ribičev in najemnikov, saj se Jezus ni obračal prvenstveno na višje sloje, marveč na tiste, za katere je že izguba ene drahme pomenila pravo dramo (Lk 15,8-10). V času med smrtjo Heroda Velikega (4 pr. Kr.) in izbruhom prve judovske vojne (66 po Kr.) so se po Palestini širile vstaje raznih protestnih gibanj mesijanskega značaja. V valovih so se sprožali upori proti rimskim oblastem in njihovim zaveznikom pod zastavo Boga-kralja. Potoki krvi, ki so jih povzročile čete Poncija Pilata v boju proti galilejskim romarjem (Lk 13,1), nam dajo slutiti, s kakšno ostrino so Rimljani nastopili zoper kakršnokoli mesijansko vrenje, ki bi bilo sposobno motiti javni red. V tem kontekstu razumemo, kako vroče je bilo vprašanje glede plačevanja davka cesarju (Mr 12,13-17). S tem, ko je postavil "nebeško kraljestvo" za središče svojega oznanila, je bil Jezus prištet med mesijanske agitatorje. Bolje se razume, da se je izogibal kakršnim koli nacionalističnim idejam in mesijanskim nazivom, saj ni želel biti zamenjan za gorečniškega fanatika. Kljub temu pa se zdi, da je saducejem uspelo prepričati Pilata prav o sumu mesijanske agitacije, kar razloži tudi napis na križu: "Jezus Nazarečan, judovski kralj", ki mu pripisuje prevratniške politične ambicije.

Družbenopolitični kontekst kolonizacije nam daje razumeti tudi pogostost eksorcizmov v Jezusovem delovanju. S tem se pokaže, da je v družbi, katere kultura je odtujena zaradi politične okupacije, število obsedenosti s hudimi duhovi višje od povprečja. Kot bi se politična odtujitev dežele konkretizirala v telesu določenih posameznikov s fenomenom psihološke odtujitve. V oči nam pade analogija med okupirano Palestino in pogostostjo Jezusovih eksorcizmov. Pozorno branje družbenopolitičnih kazalnikov, ki jih prinašajo sinoptiki, nam ob primerjavi z drugimi ekonomsko in socialno bližnjimi družbami omogoči, da si ustvarimo sliko, kakšen družbeni vpliv je imelo Jezusovo gibanje. Izmerimo lahko razliko med osredotočenostjo na Jezusov individualni lik ter pozornostjo tretjega vala raziskav na njegovo družbeno okolje. Pri prehodu iz ene k drugi se je antropologija premaknila v smeri družbenih ved.

1.4 DO KAKŠNIH SKLEPOV PRIDEMO IZ SOSLEDJA TEH TREH RAZISKAV?

Razberemo lahko predvsem to, da so od prvega do tretjega vala raziskav učenjaki zavzeli distanco glede na samovoljnost začetkov. Opustili so pretiravanja racionalistične kritike, ki je zanižala vsakršno pristnost Jezusovih karizmatičnih ozdravljenj, ker jih ni moč razumsko razložiti (A. Renan). Danes razumemo Jezusove zdraviteljske posege za enega najbolj gotovih elementov njegove dejavnosti. Podobno se tudi ideja, da bi rekonstruirali Jezusovo psihološko sliko, navdihuje bolj pri romanih kot pa pri zgodovinskih raziskavah.

Prav tako ugotavljamo, da – skladno z uporabo vsake zgodovinske raziskave – iskanje zgodovinskega Jezusa odseva vprašanja svoje dobe. Zgodovinar se sprašuje o preteklosti na temelju lastne kulture in v službi le-te. Ponovno odkritje Jezusa kot juda od leta 1980 dalje je posledica zavedanja naših odnosov z judovstvom po drami šoe. V tem smislu bo lahko popolnoma nov kulturni ali duhovni

interes zbudil v prihodnosti ovrednotenje doslej nepričakovanih vidikov Jezusove osebe.

Končno pa so na teološkem nivoju nekatere pridobitve drugega vala raziskav po mojem mnenju zelo trdne. V mislih imam osrednje mesto eshatologije (Božjega kraljestva) za Galilejčevo samorazumevanje (sinoptiki so glede tega soglasni), kakor tudi dejstvo, da Jezus ni ustvarjal mesijanskih idej: ni povedal, kdo je, ampak je naredil to, kar je bil. Na to so prvi kristjani odzvali tako, da so mu pridali kristološke nazive kot odgovor vere v njegov prihod. Teologija lahko tukaj odgovori tudi na opazke zgodovinarja: Zakaj se Jezus ni razglasil za "mesija"? Čemu taka skromnost? Poznavanje judovske tradicije nam prinaša odgovor: za "Mesija" se ne imenuješ sam, ampak te mora priznati ljudstvo. Nikoli se "Mesija" ne razglasi sam. V času druge judovske vojne je Rabi Aqiba za mesija razglasil Simona bar Kohba. Med apokaliptičnimi znamenji v Mr 13,21 nekateri govorijo: "Glejte, tukaj je, glejte, tam je!", a še vedno so to imenovanja od zunaj. Da se Jezus ni sam imenoval za Mesija, ne smemo razumeti kot razočaranje s strani teologije. Nazarečan je lahko le čakal, da bodo drugi priznali njegovo poklicanost in jo potrdili (v tem smislu se mi zdi zgodovinsko verjetna Petrova izpoved v Cezareji "Ti si Mesija"). Temu lahko dodamo Jezusov molk glede nacionalističnega priokusa naziva.

2. TEOLOŠKE IMPLIKACIJE ISKANJA ZGODOVINSKEGA JEZUSA

Sedaj prehajam na drugi, krajši del svoje predstavitev. Vprašajmo se: kakšno korist imamo od raziskav o zgodovinskem Jezusu? Se je res vredno posvečati tako kočljivim raziskavam, ki nas pripeljejo le do hipotetičnih rezultatov? Koliko sploh lahko zaupamo raziskavam, ki nas na koncu pripeljejo do tako raznolikih podob Jezusa iz Nazareta?

Proti takšnim zgodovinskim raziskavam so se dvignili številni ugovori, med katerimi so glavni štirje. Prvič: evangelijev ne zanima Jezus zgodovine, marveč Kristus vere. Drugič:

zgodovinska raziskava opisuje že preminulo osebnost in ni sposobna rekonstruirati žive osebe. Tretjič: zgodovina ni nikdar opravičevala verskih resnic. Četrtnič: razcvet kontradiktornih zgodovinskih hipotez povzroča zmedo med vernimi, saj ne vedo, kakšnemu Jezusu naj bodo vdani. V nadaljevanju bom odgovoril na te štiri ugovore.

2.1 JEZUS IZ NAZARETA IN KRISTUS VERE

Sestavljanja evangelijskih, kot že rečeno, ni vodil namen, da bi Jezusovo življenje arhivsko popisali. Prvi kristjani so ohranjali spomin na Jezusova dejanja in geste, ker so jim omogočali odkrivanje Kristusove navzočnosti v Cerkvi. Vidimo lahko, zakaj so ohranili le tiste podatke o Jezusu, ki so mu pripadali kot Gospodu vere, niso pa se obremenjevali z elementi, ki zanimajo življenjepisce (starost, zunanji videz, razvoj itd.). Napak bi bilo trditi, da evangelistov ni zanimal zgodovinski Jezus, ali pa da se niso zavedali distance med Jezusom iz Nazareta in Kristusom vere. Že samo dejstvo, da so nam bila izročena poročila o Jezusovem življenju, kaže, da so se evangelisti zavedali preteklega in neponovljivega značaja teh dogodkov. Med njimi kaže najbolj živo zgodovinsko kulturo evangelist Luka. Zaveda se namreč izjemnega značaja obdobja, v katerem je Jezus živel. Zato tudi pripiše naziv apostol le Jezusovim spremljevalcem, ne pa tudi kasnejšim pričam (Apd 1,21-22). Vendar pa so evangelisti soglasni, ko vsi pripisujejo Jezusu določene poteze, ki jih ne pripisujejo njegovim učencem. V mislih imam naziv "sin človekov", ki zelo hitro izgine iz besedišča prvih kristjanov, razen takrat, ko so se spominjali Jezusovega oznanjevanja. Prav tako pa tudi zavest skorajšnjega prihoda Božjega kraljestva (Mr 9,1), zaradi katerega bo prva generacija kristjanov razvlekla svoj koledar, ne da bi se pri tem obotavljala pripisati Galilejcu kronologijo, ki je medtem že povsem zastarela.

Napačno bi bilo tudi misliti, da evangelijska tradicija izniči vsakršno zgodovinsko distanco

in tako Jezusa preobrazi v sodobnika današnje Cerkve. Razlikovati moramo med dokumentarnim zanimanjem za zgodovino (ki je odsotno v evangelijskih spisih) in zavedanjem neponovljive preteklosti (ki je izvir evangelijskih spisov).

2.2 ČEMU REKONSTRUIRATI ZGODOVINO?

Zakaj poustvarjati preteklost, ki je več ne bo nazaj, razen iz arheoloških namenov? Tudi tu lahko rečem, da je kratkovidno označiti za nekoristno zgodovinsko preiskovanje za branje evangelijskih. Nasprotno, menim, da rekonstrukcija Jezusovega lika onkraj evangelijskih besedil daje neprimerljiv pomen našemu branju besedil, saj nam omogoča, da odkrijemo, kako so besedila interpretirala Jezusovo zgodbo. Povedano drugače, omogoča nam razumevanje njihove hermenevitične dimenzije.

Za dokaz nam bodo dovolj trije primeri. Krst: da je Jezus prejel krst od Janeza, pomeni, da se je na začetku vsekakor oprijel Krstnikovega klica k spreobrnjenju. Bil je resnično njegov učenec, preden sta se razšla. Medtem ko evangelijski ponižajo Krstnika na nivo predhodnika, pa samo dejanje krsta kaže, da je imelo Janezovo oznanjevanje odločilen vpliv na Jezusovo razumevanje svojega poslanstva, s tem pa tudi na njegov duhovni razvoj. Čudeži: Talmud in nekateri grško-rimski zgodovinopisci nam govorijo, da karizmatičnih zdraviteljev v antiki ni bilo malo. Med Jezusovimi čudeži ni nobenega, ki mu ne bi mogli najti primerljivega (včasih še bolj spektakularnega) v Talmudu. Galilejec ni bil ne prvi ne zadnji zdravilec v Izraelu. Ta ugotovitev nas ne vodi v banaliziranje Jezusove zdravilske prakse, temveč nam daje misliti, da originalnost njegovih čudežev ni v njihovem izjemnem in nerazložljivem značaju, marveč v pomenu, ki jim ga sam dodeli. Ozdravljenje zavrača vsako povezanost trpljenja z usodo ter konkretizira zastojnost odpuščanja, ki ga Bog podeli posamezniku. Samo Jezus povezuje svoje čudeže z bližnjim

prihodom kraljestva. Končno, *podoba Judov*: v Matejevem in Janezovem evangeliju so Judje predstavljeni kot trdi, negativni, sovražni. Če se zavedamo, da sta bila ta dva evangelija sestavljena med leti 70-90 v času konfliktov med Cerkvijo in sinagogo, potem lahko razumemo, da gre za anahronizem, ki preslikava v Galilejčev čas situacijo, ki je vladala v času pisanja. Jezusovi sodobniki ne predstavljajo takšne množice, ki bi bila naravnost sovražna do njegovega sporočila.

Dodajmo, da se vsak poskus preoblikovanja preteklosti – pa naj gre za evangelije ali priročnike sodobne zgodovine – posveča interpretaciji dejstev z ozirom na identiteto ciljne publike. Značilnost evangelijev je ta, da ne razvijajo političnega, materialističnega ali idealističnega, ampak teološko branje. To pa ima, kot vsako drugo, svojo subjektivnost in svojo legitimnost.

2.3 DOLŽNOST UTELEŠENJA

Cerkev je v antiki sprejela teološko izbiro, s katero je potrdila štiri kanonične evangelije: po njenem mnenju identitete Kristusa vere ni mogoče sprejeti izven pripovedi, ki rekonstruira Galilejčevo življenje. Od tedaj najde vsak kristološki govor lastne norme in omejitve v predstavitvi dejanj in gest Jezusa iz Nazareta. To implicira, da je treba poznavanje živega Gospoda, ki ga priznavajo kristjani, omejiti na preteklo zgodovino, med leti 27 in 30 našega časa. Lahko bi rekli: obstaja neizprosna Galilejčeva zgodovine glede vsakega kristološkega znanja, ki dodeli teologiji dolžnost, da se prilagaja inkarnaciji.

Zgodovina krščanstva nas uči, da branje evangelijev ni zaščitilo kristjanov pred poduhovljenjem kristologije, čigar najstarejša oblika je gnosticizem. Ta oblika poduhovljenja, o kateri nam pogosto pričajo apokrifni evangeliji, temelji na tem, da Jezusovi osebi odvzamejo njegovo človeškost, da bi ohranili samo božanskost. Jezusov lik tako ni nič drugega več kot zavetišče prizadetega in nerazumljenega božanstva, ki vabi k begu iz sveta,

da bi tako osvojili neomadeževan kraj božanske sreče (Judov evangelij). Prav tu postane iskanje zgodovinskega Jezusa dragocena pomoč teologiji v njeni dolžnosti, da se priliči inkarnaciji. Teologija, ki se oklepa nepredvidljivosti v življenju Galilejca, njegovih srečanj, konfliktov, jeze in molitve, njegovega sočutja, njegove bolečine in agonije – takšna teologija ne bo nikdar v skušnjavi, da bi se izrodila v beg v duhovnost. Iskanje zgodovinskega Jezusa je najmočnejše nasprotje mitičnemu ali gnostičnemu razumevanju Jezusa Kristusa.

2.4 UPRETI SE IDEOLOŠKEMU ZAJETJU GALILEJCA

Ali razcvet najrazličnejših podob o Jezusu ne vodi vere na stranpoti? Mar ustvarjanje kontradiktornih hipotez ne izpodbija zaupanja v zgodovinsko raziskovanje? Joseph Ratzinger – Benedikt XVI. govori v svoji knjigi o "pokopališču hipotez" raziskav o Jezusu.⁶ Če si malo z rezervo poskušamo zamisliti, kam bi nas aplikacija tega pravila pripeljala v teologiji, lahko opazimo naslednje: če bi raznolikost hipotez *ipso facto* diskreditirala teološko raziskovanje, potem bi bilo treba prositi teologe, naj nemudoma prenehajo z vsakršnim razmišljanjem. Napredovanje prek hipotetičnih, približnih, negotovih rezultatov spada k samemu bistvu vsake teološke dejavnosti. Znanost napreduje tipaje. Samo navdihnjeni se sami razglasijo za nosilce večne resnice. Ne moremo torej zanikati učinkov razrahljanja, ki so jih razne drzne hipoteze o Jezusovi osebi povzročile na prepričanju kristjanov. Komu naj zaupajo, če ne morejo preveriti verodostojnosti tez, ki so poslone na trg?

Povabim vas, da to ugotovitev obrnemo, ali natančneje, da obrnemo vrednotenje raznolikosti zgodovinskih hipotez o Jezusu. Bo to nevarno za vero? Ni nujno. V okvirih tretjega vala raziskav se je od časa do časa iz Jezusa naredilo farizejskega rabina (David Flusser), apokaliptičnega preroka (Ed Parish Sanders), ljudskega čudodelca (Geza Vermès), popotnega filozofa iz ciničnih krogov (F.

Gerald Downing), družbenega reformatorja (Gerd Theissen), mirnega revolucionarja (Richard Horsley). In rezultat: nobeden izmed teh modelov ne upošteva njegove celotne osebnosti. Vsak izmed njih zgreši na enem delu. Jezusa ne moremo zožiti na družbeno-kulturne kategorije njegovega okolja. Ugotovimo lahko, da Jezusa iz Nazareta ne moremo klasificirati.

Podobno tudi njegovega delovanja ne moremo zožiti na doktrinaren ali etičen sistem, ki je bil navzoč znotraj palestinskega judovstva v prvem stoletju. Jezus je farizej glede na svojo željo, da bi ponotranjil pokorščino Božji volji, pa tudi esen glede na svobodo, s katero se loti razlaganja postave (Mt 5,21-28). Zahteva strogo izvrševanje postave (Mr 10,17-19), obenem pa je liberalen v njeni aplikaciji (Mr 2,27). Vidimo ga kot upornika (Mt 23,37-39), obenem pa je močno ukoreninjen v izročilih svojega ljudstva. Obiskuje tempelj, vendar nastopi proti vodstvu (Mr 11,15-17). Kritizira oblast (Lk 22,24-27), vendar ne povzroči revolucije. Brez konca bi lahko naštevali paradokse, ki kažejo Jezusovo delovanje.

Kako naj zaključimo drugače, kot da priznamo, da oseba uide zgodovinski raziskavi? Morda je to upiranje vsakršnim poskusom, da bi ga ujeli v vnaprej pripravljene kalupe – še en paradoks! – največja usluga, ki jo zgodovinske raziskave nudijo teologiji, saj jo s tem varujejo pred zdrsom v dogmatizem, ali

še dlje, v ideologijo. Iskanje zgodovinskega Jezusa je vedno znova zadana rana poskusom, da bi Jezusa zaprli v dogmatski sistem. S tem se vračam k moji začetni trditvi: krščanstvo živi od sklicevanja na lik ustanovitelja, ki pa se mu izmika. Krščanstvo bo v hudi nevarnosti tisti dan, ko bodo teologi mislili, da lahko izčrpno razložijo Jezusa iz Nazareta.

Prevedel Rok Pisk

1. Besedilo predavanja na seminarju za predavatelje in študente, ki ga je pripravil prof. Daniel Marguerat, profesor za eksegezo Nove zaveze na Univerzi v Lozani (CH) za VIII seminar o teologiji in Svetem pismu, ki je potekal 29. oktobra 2007 na sedežu severnoitalijanske teološke fakultete v Milanu, objavljeno v *Teologia* 33/1 (2008), 37-54.
2. J. Ratzinger - Benedikt XVI., *Jezus iz Nazareta I-II* (Ljubljana: Družina, 2007, 2011).
3. Knjiga J. C. Barreau, *Biographie de Jésus*, Plon, Paris 1993, sledi merilom (in preprostosti) prvega vala raziskav. J. Schlosser je objavil izsledke svojih raziskav pod naslovom: *Jésus de Nazaret*, Noesis, Paris 1999. Izvrstno delo, ki odgovarja pravilom drugega vala raziskav.
4. E. Käsemann, *Le problème du Jésus historique* (1954), v: isti, *Essais exégétiques* (Monde de la Bible 3), Delachaux et Niestlé, Neuchâtel 1972, 145-173.
5. Kar smo zapisali zgoraj, pa še ne pomeni, da ne moremo določiti kakšnega značilnega elementa Jezusovega besedišča, kot npr. obrazec "resnično povem vam" (*amen legô hymin*) ali pa nanašanje naziva "oče" (*abba*) na Boga. Večina raziskovalcev se odreka rekonstrukciji Jezusovih besed, t.i. "ipsissima vox Iesu", ki predstavlja temeljni namen v delih J. Jeremiasa, *Neutestamentliche Theologie I*, Gerd Mohn, Gütersloh 1971, 14-45.
6. Izraz je izumil matematik Henri Poincaré (1854-1912), ki je v pozitivnem smislu trdil, da "znanost ni drugega kot neskončno pokopališče hipotez".